

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ В ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА "1984"

Ананко Т. Р.

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена аналізу оцінної лексики, яка вживається у творі Джорджа Орвелла "1984", та особливостям її відтворення в україномовному перекладі. У фокусі дослідження лексичні особливості художнього перекладу. Розглянуто поняття оцінки в лінгвістиці як семантико-прагматичної категорії. Особливу увагу приділено перекладу оцінних предикатів, оцінних прикметників та метафоричних виразів.

Ключові слова: категорія оцінки, художній переклад, оцінний предикат, оцінний прикметник, метафоризація.

The article is dedicated to the analysis of evaluating lexicon which is used in George Orwell's novel "1984" and peculiarities of its translation into Ukrainian. The article focuses on lexical peculiarities of literary translation. Evaluation as semantical and pragmatic category is studied. Special attention is paid to translation of evaluating predicates, evaluating adjectives and metaphors.

Key words: evaluation category, literary translation, evaluating predicate, evaluating adjective, metaphORIZATION.

На сучасному етапі розвитку суспільства твори Джорджа Орвелла набувають нової хвилі популярності і привертають увагу дослідників. У центрі роману лежить функціонування тоталітарного суспільства, яке повністю керує своїми громадянами за допомогою різноманітних важелів впливу і контролю. Стиль автора досить емоційний, що не може не зацікавити дослідників і перекладачів, оскільки саме збереження і відтворення канви художнього тексту з арсеналом стилістичних і лексичних особливостей засобами цільової мови в контексті цільової культури дає можливість читачам адекватно сприймати цей текст. Як відомо, у художньому перекладі йдеться про передачу не лише змісту й ідей, мегаобразу оригіналу, а й про оптимальне відтворення стилістичних якостей твору кожного його мікрообразу [5, с. 7], що досягається шляхом урахування прагматичних відмінностей вихідної та цільової мов. Найважливіше завдання перекладача полягає в тому, щоб зберегти прагматичний ефект оригіналу й запропонувати прагматично адекватний переклад, який відповідає вимогам передачі прагматичного значення вихідного висловлення [9, с. 163]. **Актуальність** дослідження зумовлена поширеним інтересом до художнього перекладу, як творчого процесу відтворення магіриці художнього тексту оригіналу в цільовій культурі, а також важливою роллю лінгвістичної категорії оцінки, багатий інструментарій якої активно використовується в різних сферах нашого життя.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати особливості передачі оцінної лексики в перекладі англійського художнього твору Дж. Орвелла українською мовою. У статті проаналізовано переклад твору українською мовою, запропонований В. Шовкуном.

У лінгвістиці категорія оцінки є досить популярним об'єктом дослідження. Науковці зазначають, що за своєю природою оцінка є антропоцентричною, тобто зміст оцінки відбиває природу людини й залежить від цінностей і аксіологічних норм людини. Зацікавленість викликає вивчення ціннісного аспекту мовної особистості [7, с. 25–36] у парадигмі комунікативної лінгвістики; визначення оцінної функції лексеми як компоненту конотативного значення в семасіології [1, с. 49]; аналіз стилістичних засобів вираження оцінки [10]; вивчення особливостей уживання різних засобів оцінки з метою впливу на адресата та отримання необхідного ефекту в прагматиці; конструювання фрейму оцінної ситуації в когнітивістиці [4].

У словнику the Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus оцінку визначено як To evaluate – to judge or calculate the quality, importance, amount, or value of something [14]. На думку О. І. Селіванової, експресивність як компонент конотативного значення, за допомогою якого слово може виражати суб'єктивне ставлення мовця до адресата або комунікативної ситуації загалом, безперечно, виходить за межі системи мови і створюється лише в мовленні із залученням невербальних елементів, хоча деякі слова містять певні прагматичні ознаки. У цьому розумінні експресивність безпосередньо переноситься на оцінність [13, с. 48]. Услід за Г. І. Приходько, ми поділяємо думку про мовно-універсальний характер оцінки, про включення її до всіх сфер людського буття, що дозволяє розглянути оцінку у всій багатоплановості її мовного та мовленнєвого вираження як категорію з яскраво вираженим семантико-прагматичним характером [12, с. 23].

Н. Д. Арутюнова зауважує, що оцінка – це категорія, зумовлена суб'єктивним членуванням світу, в основі якого є не реальні властивості предметів і явищ, а лише наші суб'єктивні враження від них, наші емоційні реакції та висновки щодо їхньої ролі в нашому житті. Оцінка призначена для впливу на адресата, відображаючи не власне семантичний, а прагматичний аспект комунікативної ситуації [2, с. 44].

Слід зазначити, що читацька аудиторія сприймає світ, створений автором роману “1984”, і події, що розгортаються в ньому, очима головного героя Вінстона Сміта. В українськомовному тексті надано коментар перекладача щодо імені героя, якого назвали на честь британського військового лідера Вінстона Черчилля. Прізвище Сміт означає “всякий” і є поширеним в англійському середовищі. Головний герой є частиною системи, яка позбавляє людей свободи, спостерігаючи за кожним їхнім кроком. Але ми розуміємо, що герой не схвалює цього тотального контролю й фактично стає в опозицію до влади. Оцінювання Вінстоном суспільних і політичних подій здійснюється за допомогою низки емоційно-оцінних лексичних одиниць, які через оцінку предмета передають і ставлення до нього. Емоційне значення, як правило, виступає в сполученні з оцінним, а сам факт поділу емоцій на позитивні та негативні свідчить про тісний взаємозв'язок емоції та оцінки. Якісні прикметники, як правило, виражають суб'єктивне ставлення автора до об'єкта оцінки. Тому насиченість тексту прикметниками свідчить про детальність авторських кваліфікацій та оцінок [11, с. 44]. Г. Приходько слушно зазначає, що в емоціях приховані судження, тобто почуття й ставлення до предмета залежать від наших переконань щодо стану речей. Оцінна діяльність як процес, який завжди пов'язаний з практичною орієнтацією людини в навколишній дійсності, когнітивна за своєю природою й метою [11, с. 26].

На думку Є. М. Вольф, інтенсифікація значення за оцінною шкалою є недискретною, тобто не обмеженою певною кількістю позицій [3, с. 45]. Спираючись на дослідження з психолінгвістики, науковець виокремлює такі елементи в шкалі: *дуже добре – добре – досить добре – посередньо – досить погано – погано – дуже погано* [3, с. 52]. У зображенні тотального тиску й контролю над членами суспільства ми спостерігаємо вживання оцінних прикметників, які тяжіють до правої частини шкали, доволі негативно характеризуючи властивості об'єкта, що оцінюється. В. А. Кухаренко вважає, що більша поширеність негативної оцінки в мовленні зумовлена двома причинами. По-перше, позитивна оцінка фактів часто сприймається як норма, тому порушення норми викликає підвищену увагу. По-друге, критичне сприйняття відображуваної дійсності характерне і для художнього бачення Д. Орвелла, адже автор зображує суспільство, яке позбавляє своїх громадян свобод і, фактично, виховує слухняних роботів [11, с. 44]. Так, наприклад, у поданому нижче реченні відчувається настрій героя: *The telescreen had changed over to strident military music* [16, с. 17]. – *З телеекрана гримнула скрипуча військова музика* [15, с.14]. У перекладі відтворюється емоційно-оцінне

значення прикметника *strident* – *скрипуча* і нейтральний предикат *change* набуває більш емоційне забарвлення *grimнула*, що підкреслює ставлення героя до військової музики як до дратівливого явища.

Ми також спостерігаємо низку оцінних прикметників, які дають уявлення про внутрішній розгублений стан героя *doubtful date* – *сумнівна дата*, *interminable restless monologue* – *нескінченний, тривожний монолог*; його ставлення до армії, яка веде загарбницькі війни *terrifying power of the Eurasian army* – *жахлива могутність євразійської армії*, *vast shadowy army* – *велика таємна армія*.

...*On the telescreen there marched the endless columns of the Eurasian army – row after row of soid-looking men with expressionless asiatic faces, who swam up to the surface of the screen and vanished to be replaced by others exactly similar* [16, с. 25]. – На телеекрані постійно марширували нескінченні колони євразійської армії – шеренга за шеренгою крокували кремезні чоловіки із застиглими азійськими обличчями, які насувались на телеекран, а потім зникали, поступаючись місцем наступним таким самим [15, с. 30]. У перекладі, крім еквівалентів оцінних прикметників *нескінченні*, *кремезні*, *застиглі*, вживається оцінний інтенсифікатор дії *постійно*, що підсилює ефект нескінченного маршу. Крім того, не менш цікавими для перекладу є й оцінні предикати *swam up* – *насувались*, *vanished* – *зникали*, *to be replaced* – *поступаючись місцем наступним*. Як відомо, оцінний предикат уже сам має ілюкативну силу, яка може уточнюватися в комунікативному контексті [2, с. 43]. У нашому прикладі крокування армійських шеренг асоціативно порівнюється з ефектом морських хвиль, які також нескінченно довго накочуються на берег і потім зникають.

Оцінні предикати, які описують ознаки процесуальних ознак, уживаються також для відтворення відчуття страху й розгубленості головного героя, наприклад:

She gave him a quick sidelong glance which seemed to pierce right into him and for a moment filled him with black terror [16, с.26]. – Вона скоса зиркнула на нього тривалим поглядом, який, здавалося, пронизав його і сповнив на мить чорним жахом. [15, с. 29]. У перекладі вживаються еквіваленти *зиркати тривалим поглядом*, *пронизати*, які відображають напружену атмосферу навколо; усі побоюються стеження з боку поліції. Прикметник *black* з іменником *terror*, який і так виражає високий ступінь негативної оцінки, перекладаються за допомогою прямих еквівалентів.

У наступному прикладі зображується початок виступу ворога народу за допомогою низки прикметників з негативною оцінкою:

The next moment a hideous, grinding speech, as of some monstrous machine running without oil, burst from the big telescreen at the end of the room. It was a noise that set one's teeth on edge and bristled the hair at the back of one's neck [16, с. 30]. – Наступної миті з прилаштованого у кінці зали великого телеекрана долинув огидний скрегіт, схожий на звук роботи страхітливого незмащеного механізму. Це був звук, від якого боляче стискалися зуби, а волосся на потилиці ставало сторч [15, с. 27].

У перекладі спостерігаємо вживання прямого еквівалента у випадку *hideous* – *огидний*, але *grinding speech* трансформується у *скрегіт*, стилістичне порівняння *monstrous machine running without oil* також перекладається відповідними оцінними прикметниками *страхітливого незмащеного механізму*. Підсилює образність і відчуття тотального страху метафоризація об'єкта оцінки, що є синтагматико-епідигматичним процесом, який служить для творення яскравих образів, властивих художньому мовленню. Метафоризація ґрунтується на творчо-когнітивній властивості мовців знаходити певні аналогові паралелі між незнайомо-екзотичним та знайомим, часто вираженими певними синтагмами, оптимальне відтворення яких постає завданням для перекладачів [8, с. 132].

У перекладі метафоричних одиниць уживаються повні еквіваленти за наявності однакового концепту в картині світу цільової культури, а також коли збігаються правила сполучності та традиції вираження емоційно-оцінної інформації. Часткові еквіваленти вживаються, якщо один з компонентів змінюється в результаті лексичної або асоціативної невідповідності [6, с. 246]. Т. Р. Кияк пропонує відтворювати метафоричні вирази в цільовій мові за допомогою точного перекладу, субституції (заміни образу), парафрази (деметафоризація) та компенсації (метафоризація). У нашому прикладі вживаються часткові еквіваленти, оскільки в перекладі спостерігаємо лексичні заміни *set one's teeth on edge* – *боляче стискалися зуби*.

Серед метафоричних утворень уживаються також словосполучення, які ґрунтуються на асоціативних зв'язках з тваринами, наприклад, у наступному реченні описується зовнішність одного з партійних діячів, який нагадує головному герою вівцю.

It was a lean Jewish face, with a great fuzzy aureole of white hair and a small goatee beard – a clever face, and yet somehow inherently despicable, with a kind of senile silliness in the long thin nose, near the end of which a pair of spectacles was perched. It resembled the face of a sheep, and the voice, too, had a sheep-like quality [16, с. 38]. – То було худе єврейське обличчя з пухнастим ореолом сивого волосся й маленькою цапиною борідкою – розумне й водночас внутрішньо жалюгідне з виразом старечої недоумковатості, яку підкреслював довгий тонкий ніс, на самому кінчику якого притупилися окуляри. Він нагадував вівцю, і в його голосі також вчувалося овече бекання [15, с. 36].

Образ “вівці” як не дуже розумної, обмеженої людини створюється не тільки за допомогою експліцитного порівняння *the face of a sheep* – *нагадувати вівцю*, але й через уживання низки оцінних прикметників *small goatee beard* – *маленькою цапиною борідкою*, *inherently despicable* – *внутрішньо жалюгідне*. Крім того, дієслово *perch*, що звичайно має прямий відповідник *сідати*, у перекладі має еквівалент *притупилися*, що також додає негативну конотацію.

Необхідно зазначити, що прикметники з позитивною оцінкою, хоча й менш поширено, але вживаються у творі. Як правило, тоді, коли автор описує людей, яким герой симпатизує *curiously disarming* – *дивна беззахисність*, *curiously civilized* – *незбагненна інтелігентність*. У наступному прикладі співробітник Вінстона порівнюється з джентельменом: *It was a gesture which, if anyone had still thought in such terms, might have recalled an 18th-century nobleman offering his snuffbox* [16, с. 45]. – *На думку відразу спадав джентельмен вісімнадцятого сторіччя, що пропонує свою табакерку з нюхальним тютюном, якщо хтось і досі міг мислити подібними категоріями* [15, с. 41].

Важливим для зображення подій у художньому тексті є вживання оцінних інтенсифікаторів – прислівників, які виконують функцію аксіологічних операторів і характеризують об'єкт з різних боків. Уважають, що прислівники можуть характеризувати три аспекти семантики висловлення, а саме: предикат, що визначає дію або властивість; стан речей, про який йде розмова; а також висловлення як акт мовлення [10, с. 92]. У тексті найбільш поширеними є прислівники перших двох видів, за допомогою яких передусім описуються дії членів суспільства, а також їхні відчуття. Наприклад, *For some time he sat gazing stupidly at the paper* [16, с. 16]. – *Якийсь час він сидів, втупившись в папір* [15, с. 12]. У перекладі прислівник не зберігається, оскільки семантика предиката *втупитися* відповідає інтенції автора.

Something in his face suggested it irresistibly [16, с. 18]. – *Щось у його обличчі давало надію для такого припущення* [15, с. 16]. Хоча прислівник *irresistibly* перекладається як *нестримно, незаперечно*, але перекладач використовує контекстуальну заміну *давати надію*.

Беручи до уваги все вищевикладене, ми можемо дійти висновку, що стиль Джорджа Орвелла є надзвичайно емоційним з поширеним уживанням різноманітних оцінних компонентів, які частіше мають негативну конотацію, оскільки герой не сприймає світ, у якому живе. У перекладі здебільшого зберігається оцінність, до того ж у деяких випадках оцінне значення навіть збільшується за рахунок інтенсифікаторів.

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1986. – 295 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – 1999. – Вип. 11. Серія Філологічні науки. – С. 3–20.
5. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
6. Казакова Т. А. Translation Techniques. English-Russian. Практические основы перевода / Татьяна Александровна Казакова. – СПб : Изд-во Союз, 2001. – 320 с.
7. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
8. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К. : ВПЦ Київський університет, 2008. – 543 с.
9. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2000. – 448 с.
10. Кривонос С. М. Лингво-стилистические средства выражения категории оценки : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 : МПНИИЯ им. М.Тореза / С. М. Кривонос. – М., 1980. – 26 с.
11. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : навчальний посібник / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 272 с.
12. Приходько Г. І. Оцінка і комунікація / Г. І. Приходько. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 168 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
14. The Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dictionary.cambridge.org/dictionary/english/evaluation

Джерела ілюстративного матеріалу

15. Орвелл Д. 1984 : роман / Джордж Орвелл; з англ. пер. В. Шовкун. – К. : Вид-во Жупанського, 2015. – 312 с.
16. Orwell G. Nineteen eighty-four / George Orwell. – L. : Penguin Books, 2013. – 368 p. – [Режим доступу] www.george-orwell.org/1984